

Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelsens LVM-hem Fortunagården den 11 och 12 september 2018

JO:s uttalande i korthet: Enligt företrädare för LVM-hemmet saknar hemmet lokaler för att kunna ge intagna vård i enskildhet. JO framhåller att det kan uppstå situationer vid placering av intagna i hemmets intagsdel som utgör sådan vård. Vid inspektionen uppmärksammades en situation när en intagen under en kort stund placerats i hemmets avskiljningsrum. Personalen uppfattade inte åtgärden som en avskiljning och den dokumenterades inte i ett särskilt beslut. Enligt JO ligger det nära till hands att beskriva den vidtagna åtgärden som en avskiljning. Det redovisade visar vilka svåra gränsdragningsproblem som kan uppstå i förhållande till de särskilda befogenheterna vård i enskildhet och avskiljande. Av den anledningen har JO för avsikt att under nästa år ta upp dessa frågor med SiS centralt.

Inspektionens genomförande

På uppdrag av JO Thomas Norling genomförde enhetschefen Gunilla Bergerén, tillsammans med biträdande enhetschefen Karl Lorentzon (protokollförelare) samt föredragandena Sandra Lundgren och Simon Törnvall den 11 och 12 september 2018 en oanmäld inspektion av Statens institutionsstyrelsens (SiS) LVM-hem Fortunagården.

Inspektionen inleddes med ett kort möte med den biträdande enhetschefen AA, som därefter förevisade lokalerna. JO:s medarbetare samtalande under inspektionen med sju intagna och fyra anställda. Det skedde en översiktlig granskning av LVM-hemmets intagsrutiner för den låsta avdelningen, incidentrapporter, material till de program som ges på hemmet, programmet för aktiviteter på avdelningen Kastanjelid hösten 2018, LVM-hemmets arbets- och delegationsordning samt journalanteckningar beträffande en intagen, N.N. Inspektionen avslutades med en redogörelse av de iakttagelser som JO:s medarbetare gjort under inspektionen. Iakttagelserna diskuterades med AA och avdelningsföreståndaren BB.

Syftet med inspektionen

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten. Denna verksamhet har under 2018 ett

fokus på transporter av frihetsberövade. Förutom denna fråga hade inspektionen även fokus på bl.a. tvångsåtgärder samt behandling och sysselsättning.

Opcat är den engelska förkortningen av tilläggsprotokollet till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

LVM-hemmet Fortunagården inspekterades av JO den 2 juli 2013 (dnr 3450-2013).

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen
Protokollet innehåller avslutningsvis uttalanden av JO Thomas Norling.

laktagelser vid inspektionen

Organisation

LVM-hemmet Fortunagården ligger i Värnamo och har i uppdrag att ta emot kvinnor med alkohol-, narkotika- eller blandmissbruk, i kombination med psykisk störning. LVM-hemmet har 19 fasta platser fördelade mellan den låsta avdelningen Kastanjelid (11 platser) och den öppna avdelningen Enelid (8 platser). Två av avdelningen Kastanjelids platser finns i den s.k. intagsdelen som ligger skild från den övriga avdelningen.

Vid inspektionens inledning var 20 kvinnor mellan 21 och 58 år intagna på LVM-hemmets båda avdelningar. Av dessa vistades fyra intagna utanför LVM-hemmet för vård i annan form (27 § första stycket LVM) och två var registrerade som avvikna. Under 2018 har beläggningsgraden på LVM-hemmet varierat mellan 79 och 127 procent. I den redovisningen ingår även intagna som vistas utanför LVM-hemmet för vård i annan form och intagna som har avvikit. Under samma period varierade beläggningsgraden för antalet närvarande intagna i hemmet mellan 61 och 100 procent.

Fysisk miljö

Avdelningen Kastanjelid består av två delar; en intagsdel och en vanlig avdelning. Till intagsdelen hör tre normalstora bostadsrum och ett mindre utrymme med en s.k. nödplats. Nödplatsen är inrymd i ett utrymme som av JO:s medarbetare uppmättes till drygt 3 m² (1,5 gånger 2,2 m) och med en takhöjd om 2,2 m. Den enda möbleringen består av en säng, och utrymmet har ett stort fönster som vetter ut mot det för de intagna gemensamma allrummet. I anslutning till allrummet finns ett personalutrymme, och även det är försett med fönster som vetter ut mot allrummet. Utanför den låsta intagsdelen finns ett avskiljningsrum och ett mindre rum där de intagna skrivs in. Till inskrivningsrummet hör även ett toalettutrymme med dusch.

På den vanliga avdelningen finns nio bostadsrum. Åtta av bostadsrummen är belägna i en gemensam korridor och två intagna delar på dusch och toalett. Det nionde bostadsrummet är något större än de övriga och är beläget i anslutning till LVM-hemmets träningslokal. För att komma till bostadsrummet måste man gå genom träningslokalen. Eftersom bostadsrummet är försett med egen toalett och dusch brukar det användas för placering av intagna som exempelvis är rörelsehindrade.

Den intagna som vid inspektionstillfället bodde i det större bostadsrummet använde rollator och var i övrigt i behov av hjälpmedel t.ex. i samband med dusch. Hon visade för JO:s medarbetare att duschutrymmet är för trångt för att hon skulle kunna använda den stol hon var i behov av när hon duschar. Vidare framförde hon önskemål om att få tillgång till ett trygghetslarm för att på så sätt kunna kalla på personal om hon skulle ramla omkull.

Bostadsrummen är i övrigt inte utrustade i enlighet med SiS standard. Skälet till det är att LVM-hemmet försöker skapa en så hemlik miljö som möjligt.

På den vanliga avdelningen finns ett tv-rum, ett mindre datorrum, ett hobbyrum, massagerum och ett samtalsrum. I ett större allrum finns bl.a. de intagnas matplats och en soffgrupp. Vid soffgruppen finns en utgång till en mindre bur där de intagna kan röka. Inne i allrummet finns även s.k. rökbox som installerades i samband med att den stora rastgården byggdes om och det inte var möjligt att röka utomhus. I samtal med JO:s medarbetare uppgav LVM-hemmets personal att rökboxen blivit kvar eftersom den är praktisk. JO:s medarbetare noterade att det var en påtaglig röklukt i allrummet.

Bemanning och rutiner

LVM-hemmet har sammanlagt 39 tillsvidareanställda och av dessa är 23 behandlingsassistenter. Av de tillsvidareanställda är över 90 procent kvinnor. LVM-hemmet har haft stor personalomsättning och enligt ledningen för hemmet är det svårt att rekrytera personal. Det händer att nyanställda bara stannar i några månader innan de söker sig vidare. En anledning till det kan vara, enligt ledningen för LVM-hemmet, att de intagna som placeras på hemmet i dag är mer utmanande att behandla eftersom de har andra problem jämfört med hur situationen var för ett antal år sedan. I dag är det vanligare att de intagna är yngre och har ett blandmissbruk och därmed är behovet av stöd och hjälp större än tidigare. Det innebär att belastningen på personalen är hög även under perioder med relativt låg beläggning.

Det pågår ett arbete med att uppdatera rutinerna för den låsta avdelningen. Enligt avdelningsföreståndaren är utgångspunkten att rutinerna ska skapas av personalen som arbetar ute på avdelningarna. I väntan på att de nya rutinerna fattas det kontinuerligt beslut i samband med arbetsplatsträffarna (APT) angående rutinerna. Besluten skrivs ned av avdelningsföreståndaren och sätts in i en pärm som förvaras i personalutrymmet. Pärmerna är alltid uppdaterade med det senaste beslutet.

Inskrivning

Vid ankomst till LVM-hemmet tas de intagna in i det inskrivningsrum som finns vid intagsdelen. Där sker ett ankomstsamtal och den intagna får viss information om LVM-hemmet. Hemmet har gjort iordning särskilda plastpåsar, som innehåller bl.a. de blanketter som ska fyllas i vid inskrivningen. Plastpåsen innehåller bl.a. blanketten *Iakttagelser av klient i samband med intagning*, blankett för riskbedömning i samband med intag och protokoll för ytlig kroppsbesiktning m.m.

Vid inskrivningen lämnar den intagna ifrån sig sina kläder och genomgår en ytlig kroppsbesiktning samt lämnar urinprov. Vidare ges den intagna möjligheten att duscha. Personliga kläder lämnas tillbaka efter att de har tvättats och de intagna har rätt att bära dem under sin vistelse på hemmet.

I samtal med en intagen kom det fram att hon upplevde den ytliga kroppsbesiktningen som förnedrande. I samband med hennes inskrivning närvarade en manlig personal, men han lämnade rummet i samband med kroppsbesiktningen.

Om en intagen är påverkad av droger när hon kommer till hemmet, placeras hon inledningsvis i intagsdelen. Därefter sker det en individuell bedömning av när den intagna är i ett sådant skick att hon kan flyttas över till den vanliga avdelningen. I samtal med en intagen uppgav hon att hon var den enda intagna på intagsdelen under delar av den tid som hon tillbringade där.

Suicidscreening

Bland de blanketter som ska fyllas i samband med inskrivning finns SiS:s blankett *Frågeformulär – Risk för självmordshandling* och en blankett för medicinsk tillsyn. Enligt ledningen för LVM-hemmet händer det att den intagna är i sådant skick att hon inte är mottaglig för information om hemmet. I sådana fall brukar personalen korta ner inskrivningsproceduren. Oavsett i vilket skick den intagna är så genomförs dock suicidscreeningen innan hon släpps in i intagsdelen.

Information till intagna

I samband med inskrivningen får de intagna en mapp som innehåller viss information angående vistelsen på LVM-hemmet. Mappen innehåller bl.a. handlingen *Välkommen till Fortunagårdens låsta avdelning, Kastanjelid!* och ett veckoschema. JO:s medarbetare noterade att handlingarna beskriver förhållandena på själva avdelningen men att det saknas information om intagsdelen.

Mappen som de intagna får del av innehåller vidare bl.a. SiS:s informationsblad *Till dig som vårdas på SiS LVM-hem med stöd av LVM* och *Din patientjournal hos SiS* samt information om rätten till hälso- och sjukvården.

Bemötande

Alla nyanställda på LVM-hemmet Fortunagården får del av SiS:s *Etiska riktlinjer*. Av riktlinjerna framgår bl.a. att ett bemötande som präglas av respekt,

omtanke och tydlighet ska genomsyra hela SiS. Under rubriken *Mitt ansvar som medarbetare* anges bl.a. en anställd ska upprätthålla en professionell hållning, vilket bland annat innebär att alltid ha den intagnas bästa för ögonen samt att hålla isär arbetet och den privata sfären. Vidare ska en anställd arbeta för ett gott och tryggt behandlingsklimat och en god arbetsmiljö, och motverka diskriminering i alla former. Under rubriken *Mitt ansvar gentemot klienten* anges bl.a. en anställd ska bidra till att ge den intagna vård och behandling utifrån den intagnas unika behov och förutsättningar. Vidare ska de anställda ständigt sträva efter samarbete med den intagna och inom ramen för tvångsvården erbjuda reella möjligheter för den intagna att påverka sin situation.

I samtal som JO:s medarbetare hade med intagna kom det fram att de generellt tycker att personalen bemöter dem på ett professionellt och bra sätt. Det framfördes dock vissa klagomål över att vikarier inte agerar lika professionellt, och exempelvis kan ägna sig åt privata ärenden under arbetstid. Några intagna framförde även synpunkter på att personalen stänger in sig i den glasbur som finns i intagsdelen och talar om de intagna. De intagna beskrev det som att personalen talar om och skrattar åt dem.

De intagna uppgav vidare att det ibland kan vara svårt att få klara besked från personalen. Om de intagna ber om hjälp får de ganska ofta ett ickesvar bestående i att personalen ska "kolla upp det" eller att personalen hänvisar den intagna till någon annan i personalgruppen. Ett önskemål från de intagna är att personalen kan samarbeta bättre och återkomma med klara besked.

Behandling och sysselsättning

Gruppteman

Av programmet för avdelningen Kastanjelid framgår att varje vecka har ett tema och att dessa är Hälsa, Självbild & självkänsla, Känslor, Kriminalitet, Relationer och Alkohol & droger. Samma tema återkommer således efter sex veckor. Varje vardag tas veckans tema upp under gruppsamtal som varar i 30 minuter. Övriga schemalagda aktiviteter på vardagarna är bl.a. "kreativitet/skapande" och massage. Schemat för vecka 34 hade följande innehåll:

	Grupptema Hälsa	
Datum	Aktivitet	Lokal
20/8	13.30 Livsstil och vanor går att ändra på.	Tv-rum
	10.00–14 Kreativitet/skapande	Hobbyrum
	10.30–11.00 Diakon	
	10.30–11.30 & 17–19 NADA/massage	Relaxrum
	12.00–13.30 Massage/NADA	Intagningsavd.
21/8	10.30–11.30 NADA/taktilmassage	Relaxrum
	8.00–12.30 Kreativitet/skapande	Hobbyrum
	13.30 Stress	Tv-rum
22/8	9.30 Kost & näring	Tv-rum

	15.30–19.00 Kreativitet/skapande	Hobbyrum
	15.00–16.30 NADA/taktilmassage	Intagningsavd.
	17.00–18.30 NADA/massage	Relaxrum
23/8	9.30 Sömnens betydelse	Tv-rum
	11.00 Klientråd	Matsalen
	14.00–15.00 Aktivitet utanför institutionen	
24/8	8.00–10.30 Kreativitet/skapande	Hobbyru
	13.30 Motion/sammanfatta veckans tema	Tv-rum
	14.30 Mindfulness	Relaxrum
	15.15 Spegling	Allrum

Det är en person i personalgruppen som under vardagarna är ansvarig för att upprätta en s.k. dagplanering. Planeringen utgår från hur mycket personal som finns tillgänglig och de aktiviteter som sedan tidigare har planerats för de intagna. Efter att dagplaneringen är gjord sker det ett morgonmöte med de intagna. Intagna som inte deltar vid detta möte ingår inte i dagplaneringen. Det innebär att de exempelvis inte ges möjlighet att vistas utanför LVM-hemmet, däremot får de delta i de fasta programpunkterna på veckoschemat. Efter morgonmötet föredras dagplaneringen för LVM-hemmets ledning och sjuksköterska.

Behandlingsprogram

De intagna erbjuds utifrån en individuell prövning behandling i form av återfallsprevention och strukturerade motiverande samtal. LVM-hemmet har också tillgång till en psykoterapeut som erbjuder programmet Acceptance and Commitment Therapy. Behandlingarna sker individuellt och erbjuds de intagna utifrån de bedömningar som görs i samband med det veckovisa behandlingskollegiet. Om en intagen inte vill delta i behandlingen försöker personalen att motivera henne att delta genom motiverande samtal på en grundläggande nivå. Samtlig personal har utbildning i grundläggande motiverande samtal.

Samtliga intagna som JO:s medarbetare talade med framförde klagomål över bristen på behandling och sysselsättning. De intagna beskrev det som att vistelsen på LVM-hemmet är en lång väntan och att tiden fördrivs med att titta på tv eller att sitta framför datorn. En intagen beskrev att tanken med gruppsamtalen är bra och att all verksamhet som bryter av ”dötiden” är välkommen. Några andra intagna upplevde att gruppsamtalen mest är ”ett ältande” av samma frågor eftersom ett grupp tema återkommer med sexveckorsintervall. Helgerna beskrevs av en intagna som ”hemska” och den enda aktiviteterna då är tipspromenad (lördagar) och bingo (söndagar). Även personal framförde att de intagna borde erbjudas någon ytterligare sysselsättning än kreativitet/skapande i hobbyrummet. Vidare ansåg personalen att det borde vara möjligt att lägga mer kraft på det motiverande arbetet och försöka få de intagna att ägna sig åt exempelvis träning.

Intagna på den öppna avdelningen gav i samtal med JO:s medarbetare uttryck för en frustration över bristen på behandlingsinnehåll. Enligt de intagna delade

personalen deras uppfattning om att hemmet inte kan ge dem ett behandlingsinnehåll och att de intagna måste flytta till öppenvård för att få adekvat behandling.

På torsdagar sker det en särskild aktivitet utanför LVM-hemmet då personal åker iväg med ett par av de intagna (den s.k. torsdagsaktiviteten). I samtal med en intagen kom det fram att hon varit med vid flera tillfällen och bl.a. bowlat och åkt till stranden.

Utomhusvistelse och vistelser utanför LVM-hemmet

Avdelningen Kastanjelid har en större och en mindre rastgård. Den mindre rastgården finns vid intagsdelen och är omsluten av träväggar. Rastgården är stensatt och har ett gallertak och är försedd med ett regnskydd och en bänk.

Den större rastgården nås från allrummet på den vanliga avdelningen. Rastgården består till största delen av en gräsmatta. Tidigare var den kringgårdad av ett lågt stängsel som numera har ersatts av en uppskattningsvis tre meter hög mur. Delar av den övre delen av muren är försedda med glasrutor och murkrönet har en utskjutande överliggare i metall som ska försvåra möjligheterna att klättra över muren. Eftersom muren inte kan förhindra att otillåtna föremål kastas in, måste hela rastgården visiteras av personal innan den får användas av de intagna. Rastgården saknar regnskydd. Det måste alltid finnas en personal närvarande på gården tillsammans med de intagna.

I samtal med JO:s medarbetare framför de intagna klagomål över att de inte ges möjlighet att använda rastgården varje dag. Enligt de intagna inträffar det uppskattningsvis ett par dagar i veckan och detta trots att det finns personal på avdelningen. Personalen uppgav att det finns en målsättning om att rastgården ska öppnas varje dag, men att personalläget kan göra att det inte är möjligt.

Flera intagna framförde klagomål över att de inte getts möjlighet att vistas utanför LVM-hemmet tillsammans med personal. Enligt de intagna brukar hemmet hänvisa till personalbrist när planerade vistelser utanför LVM-hemmet ställs in. Intagna kan även ordinerats vistelser utanför LVM-hemmet av en sjuksköterska (s.k. medicinsk promenad). I samtal med personal kom det fram att det inträffar att även sådana promenader ställs in på grund av personalbrist.

Vård i enskildhet och avskiljande

En intagen i ett LVM-hem har rätt att under dagtid vistas i gemenskap med andra intagna. Det finns möjlighet för hemmets personal att i vissa situationer begränsa denna rätt, genom beslut om vård i enskildhet eller avskiljning.

Vård i enskildhet

LVM-hemmet Fortunagården har i dag inte möjlighet att ge vård i enskildhet. En intagen som har ett sådant vårdbehov måste därför flyttas till ett annat LVM-hem. Det finns långtgående planer på att bygga ut Fortunagården. Därigenom

kommer LVM-hemmet att tillföras ytterligare nio låsta platser, och i den nya byggnaden kommer det att finnas möjlighet att bereda intagna vård i enskildhet.

Avskiljande

LVM-hemmet har ett mindre avskiljningsrum som uppmättes till knappt 6 m² (2 gånger 2,9 m) och med en takhöjd om 2,3 m. I rummet finns en galonmadrass som ligger direkt på golvet och en toalettstol i metall. Rummet har ett mindre fönster som sitter relativt högt upp på väggen. Dörren in till rummet är försedd med en glasruta. JO:s medarbetare noterade att det inte är möjligt att hålla uppsikt över hela intagningsrummet genom glasrutan. Enligt LVM-hemmets personal används rummet ytterst sällan, och om så sker lämnas den intagna aldrig ensam i rummet.

LVM-hemmet har inte registrerat några beslut om avskiljande under perioden den 1 juli 2017 till den 11 september 2018. Det senast beslutet om avskiljning registrerades den 24 juli 2016. Vid granskningen av incidentrapporterna uppmärksammade JO:s medarbetare en händelse som inträffade den 20 augusti 2018. I rapporten antecknades följande:

Under ett samtal där personal informerar [N.N.] om att hon på grund utav sitt dåliga mående behöver flytta till vår intagsavdelning, där vi kan ha ständig tillsyn, blir [N.N.] upprörd och uttalar verbala hot där hon säger att hon kommer slå en annan klient samt personal som kommer i hennes väg. [N.N.] tar upp en stol som hon hotfullt riktar mot personal men sedan kastar hon den åt sidan. När annan personal kommer in för att transportera iväg [N.N.] till avskiljningen slår hon och sparkar på personal.

I ett samtal som JO:s medarbetare hade med avdelningsföreståndaren kom det fram att den intagna blev "hjälpt" av flera i personalen till intagsdel. Hjälpen bestod i att den intagna fördes dit med s.k. transportgrepp. När de anlände dit hade någon ställt upp dörren till avskiljningsrummet och det bedömdes som lämpligt att föra in den intagna där. Situationen var aldrig sådan att det bedömdes nödvändigt att avskilja den intagna. Det enda skälet till att man hamnade i avskiljningsrummet var att den platsen bedömdes som mest lämplig för att den intagna skulle kunna lugna ner sig. Den intagna var kvar i rummet en kortare stund (uppskattningsvis tio minuter), till dess att hon hade lugnat ned sig och kunde föras in i mottagningsrummet. Därefter transporterades hon vidare till sjukhus.

Hot, våld och trygghet

De intagna har möjlighet att låsa om sig på sina bostadsrum. I hemmets välkomstbrev anges att de intagna inte får vistas på varandras bostadsrum. Detta för att respektera att vissa människor behöver kunna dra sig undan och vara ifred.

I de samtal som JO:s medarbetare hade med personal kom det fram att det inte är fråga om en regel, utan ett förhållningssätt. Personalen informerar de intagna om att bostadsrummet är deras egen sfär. Det är dock inte möjligt för hemmet att förbjuda intagna att vistas på varandras bostadsrum. Det har hänt att intagna

sover hos varandra, och om det sker brukar personalen förklara för den intagna att det är hon som bestämmer över sitt bostadsrum. I samtal med personal kom det fram att det har förekommit att intagna inleder förhållanden med varandra. Enligt personalen är det problematiskt bl.a. utifrån att intagna ofta har svårt att sätta gränser.

I fråga om tillsyn gäller att intagna ses till var femtonde minut under det första dygnet som de vistas på hemmet. Därefter gäller den generella regeln att personalen ska se samtliga intagna minst en gång i timmen. Det är inte någon av personalurerna som har i uppgift att ansvara för tillsynen, utan det ingår i samtlig personals ansvar. Vidare sker det kontroll av de intagna i samband med måltider och andra schemalagda aktiviteter.

Vid den granskning som JO:s medarbetare gjorde av hemmets incidentrapporter kom det fram att det inträffat våldsincidenter i allrummet och i anslutning till rökburen. I samtal med en intagen uppgav hon att hon ibland är rädd för med-intagna. Vidare känner hon sig otrygg nattetid på grund av den låga personalnärvaron. Även personalen uppgav att det upplever att antalet händelser med hot och våld har ökat.

Sjukvård

Den intagna som vill träffa sjuksköterska eller läkare fyller i en blankett som de lämnar till personalen. I samtal med personal kom det fram att LVM-hemmet har funderat över att införa en rutin som innebär att de intagna ges möjlighet att lägga blanketten i ett kuvert innan den lämnas till personalen. Detta för att undvika att annan personal än sjukvårdspersonal tar del av integritetskänsliga uppgifter. I samtal med intagna kom det fram att det tyckte att sjukvårdspersonalen gör ett bra jobb.

Transporter

LVM-hemmet har tillgång till tre fordon för transporter av intagna. Det rör sig om transporter bl.a. för att de intagna ska kunna utföra ärenden eller delta vid förhandlingar i förvaltningsdomstol. Det finns en videolänkutrustning på polistationen i Värnamo, och det gör att transporter i samband med förhandlingar kan begränsas till platser inom tätorten. Personalen transporterar även intagna till förvaltningsrätterna i Jönköping och Linköping. LVM-hemmet beställer transporter av Kriminalvårdens nationella transportenhet (NTE) om man gör bedömningen att transporten inte kan utföras utan tvångsåtgärder. Vid samtal med personal på LVM-hemmet kom det fram att de tycker att samarbetet med NTE fungerar bra.

I de samtal som JO:s medarbetare hade med intagna kom det fram att samtliga hade transporterats till LVM-hemmet av NTE. Sex av sju intagna uppgav att de inte hade någon tidigare erfarenhet av Kriminalvården. De beskrev det som påfrestande och konstigt att transporteras av Kriminalvården. Vissa av de intagna hade gjort transportuppehåll i häkten, och flera av dem uppgav att sättet de transporterades på gjorde att de kände sig som kriminella. En av de intagna berättade

tade att hon i samband med transporten övernattade på häktet Kronoberg, och hon upplevde det som att Kriminalvårdens personal inte tog någon särskild hänsyn till att hon var omhändertagen enligt LVM. Enligt henne var personalen brysk och intrycket var att de behandlar alla intagna i häktet likadant. Dagen efter transporterades hon vidare till häktet Jönköping och hon fick då dela transportfordon med två ”kedjade män”. De bar Kriminalvårdens kläder och hon var tacksam för att hon slapp dela säte med dem. Efter ett måltidsuppehåll i häktet Jönköping transporterades hon vidare till LVM-hemmet och hon tror att hon även då delade transportfordonet med en av Kriminalvårdens klienter.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser under inspektionen. Representer för LVM-hemmet kommenterade enligt följande.

Fysisk miljö

Den s.k. nödplatsen i intagsdelen används bara i nödfall, exempelvis när påverkade klienter snabbt måste flyttas från Enelid till Kastanjelid. Det har inträffat att intagna inte vill sova utrymmet, och då har situationen lösts genom att dubbelbelägga ett bostadsrum eller att den intagna får sova i soffan i TV-rummet.

Det har inte skett någon särskild handikappanpassning av det större bostadsrummet som i första hand används av personer med en funktionsnedsättning. Ledningen för LVM-hemmet uppgav att det borde dock inte vara speciellt svårt att ordna med det.

Det råder inom ledningen för hemmet olika uppfattningar om rökboxen bör behållas. Personalen har uppmärksammat att de intagna samlats i större grupper i rökturen på rastgården och där talat om olämpliga ämnen, exempelvis droger. Rökboxen gör det lättare för personalen att hålla kontroll över de intagna och motverka ett sådant beteende.

Bemannning

Det ska alltid finnas en personal närvarande i intagsdelen och två på den vanliga avdelningen. Personalbyte mellan intagsdelen och den vanliga delen sker en gång i timmen. Enligt schemat börjar tre personal kl. 07.00. På vardagar börjar ytterligare en tur kl. 09.30. Det är fyra personal i tjänst fram till kl. 13.30 då ytterligare tre kvällsturer börjar. Det är alltså sju personal i tjänst fram till dess att dagpersonalen avslutar sina turer. Det varierar när dagpersonalens turer upphör, men de tre som börjar kl. 07.00 arbetar fram till kl. 16.00. Om personal behöver lämna avdelningen för att genomföra exempelvis transporter av intagna så kan även personal i LVM-hemmets ledning förstärka bemanningen på avdelningen.

Ledningen känner till att det finns ett önskemål från personalen om att det bör finnas ytterligare en personal i tjänst under dagen. Denna femte person skulle

kunna underlätta arbetet genom att röra sig fritt mellan intagsdelen och den vanliga avdelning och hjälpa till med att uträtta ärenden.

Enligt ledningen har det förts en diskussion om vilken innebörd som begreppet ensamarbete ska ha. Utgångspunkten är att det inte är fråga om ensamarbete om personalen på ett enkelt sätt kan få tag på varandra t.ex. genom att använda den telefon med larm som alla i personalen bär. Det finns dock en lyhördhet för personalens önskemål, och uttrycker någon i personalen att han eller hon inte vill vara ensam med en intagen i intagsdelen så förstärker man med extra personal.

Inskrivning

Det förekommer aldrig att manlig personal närvarar vid den ytliga kroppsbesiktning som sker i samband med inskrivning. I vissa fall har det förekommit att de intagna inte vill kroppsbesiktas av andra kvinnor. Kontrollåtgärden kan anpassas på så sätt att den intagna får ta av plagg för plagg. Därmed upplevs inte situationen som lika integritetskränkande.

Det finns inte någon fast tidsgräns för hur länge en intagen kan vistas i den låsta avdelningens intagsdel. En intagen ska vara drogfri innan hon får flytta över till den vanliga avdelningen, och det görs en bedömning från fall till fall. I bedömningen tas hänsyn till bl.a. den intagnas fysiska och psykiska skick. Vissa substanser, exempelvis bensodiazepiner, finns kvar i kroppen under lång tid och intagna flyttas över till den vanliga avdelningen även om de är positiva på sådana substanser. Uppskattningsvis tillbringar en intagen mellan tre och åtta dagar i intagsdelen, men det finns fall där den intagna varit placerad där i upp till en månad.

Bemötande och kompetens

Ledningen för LVM-hemmet känner till att intagna upplever det som att personalen stänger in sig i glasburen i intagsdelen och talar om och skrattar åt dem. Det genomförs klientråd varje månad, då bl.a. frågor om bemötande tas upp. Detta är en sak som tagits upp där av flera intagna. Om en klient framför klagomål angående personals bemötande så genomför ledningen en mindre utredning, och i den ingår bl.a. samtal med den intagna och den personal som klagomålet avser.

Att det numera inte ställs krav på att behandlingsassistenter måste ha genomgått en särskild utbildning till behandlingsassistent, har medfört att det varit möjligt att rekrytera bl.a. undersköterskor och mentalskötare till hemmet. Därmed har man i personalgruppen fått tillgång till erfarenheter som utgör ett viktigt komplement till de kompetenser som vanligtvis brukar finnas på ett LVM-hem.

Behandling och sysselsättning

Varje vardag är det någon i personalgruppen som håller i gruppsamtalet. Tidigare delade samtliga i personalen på detta ansvar. Det resulterade i att de intagna inte ville delta i samtalen när vissa i personalen höll i dem. Sedan relativt

nyligen har rutinerna ändrats för gruppsamtalen, och numera är det bara personal som visar intresse för eller som har en särskild kunskap om de ämnen som tas upp inom de tematiska inriktningarna som leder samtalen.

Dagplaneringarna sparas inte. Alla aktiviteter som intagna deltar i dokumenteras i SiS:s klientadministrativa system (KIA). Varje vecka skrivs det ut rapporter för varje intagen som ger en bild av i vilka aktiviteter de har deltagit. Dagplaneringarna utgör endast ett stöd för behandlingsassistenterna.

JO:s medarbetare framhöll att man i samtal med intagna fått uppfattningen att de inte ges möjlighet till daglig utomhusvistelse. Enligt institutionens företrädare är det inte ovanligt att de intagna vill vara ute på rastgården vid tidpunkter när det inte finns tillräckligt med personal för att bemanna den. Under sommaren var rastgården öppen från morgon till kväll.

Det görs alltid en riskbedömning innan en intagen får visats utanför LVM-hemmet tillsammans med personal. Bedömningen kan medföra att det är samma intagna som flera veckor i rad får möjlighet till utevistelser t.ex. får delta i den s.k. torsdagsaktiviteten. Ledningen för LVM-hemmet är medveten om att ordningen kan göra att intagna känner sig bortvalda. Av den anledningen kommer denna programpunkt ersättas av mer individuellt anpassade aktiviteter.

Hot, våld och trygghet

De incidentrapporter som upprättas tas upp på skyddsronden, där det sker en genomgång av händelsen. Därefter sker det en återkoppling till de inblandade. Inom personalgruppen råder det delade meningar om våldshandlingar ska polisanmälas eller inte. Vissa i personalen vill inte anmäla. Det har inträffat att institutionschefen gjort polisanmälningar. Det finns inte några särskilda rutiner för sådana anmälningar.

Det förekommer att personalen träffar överenskommelser med de intagna om tillsyn. Skälet till det kan vara att den intagna mår dåligt och vill att personalen ska titta till henne exempelvis var tjugonde minut. Det finns en särskild tillsynslista som används vid extra tillsyn. Det är personal i chefsposition eller sjuksköterska som kan ordinera sådan tillsyn. Nattpersonalen ska titta in i bostadsrummen i samband med rondering.

Efter inspektionen har det hämtats in vissa kompletterande uppgifter från LVM-hemmets ledning. Av dessa framgår i huvudsak att det är LVM-hemmets behandlingssekreterare som har tagit fram programmen för varje veckotema. Det har upprättats manualer som stöd till den personal som håller i gruppsamtalen.

Vid protokollet

Karl Lorenzon

Justeras den 11 december 2018

Gunilla Bergerén

Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen

Jag vill med anledning av de iakttagelser som redovisas i protokollet göra följande uttalanden.

Den fysiska miljön

På avdelningen Kastanjelid finns det en nödplats. Det är fråga om ett litet utrymme och det har ett fönster som vetter ut mot det gemensamma allrummet. Den som befinner sig i allrummet har i det närmaste full insyn i rummet. Av dessa skäl är utrymmet inte lämpligt som bostadsrum och jag rekommenderar därför LVM-hemmet att sluta använda rummet för det ändamålet.

I allrummet på den vanliga avdelningen har det installerats en rökbox. Vid inspektionen noterades att det spreds cigarettrök i allrummet och att det hade en negativ inverkan på inomhusmiljön. Den som är frihetsberövad ska inte i onödan behöva vistas i en ohälsosam miljö. De intagna har möjlighet att röka utomhus och det finnas alltså inte ett absolut behov av rökboxen. Hemmet bör därför överväga att ta bort denna.

Rätten till daglig utomhusvistelse

LVM-hemmets större rastgård saknar ett skydd mot nederbörd. Efter ett besök i Sverige 2009 rekommenderade Europarådets tortyrkommitté (CPT) rättspsykiatrien vid Huddinge sjukhus att förse rastgårdarna med skydd mot stränga väderförhållanden (se CPT/Inf [2009] 34). JO har därefter uttalat att det saknas skäl att se annorlunda på denna fråga i förhållande till LVM-hem (se JO:s protokoll i dnr 2515-2017). Jag instämmer i denna bedömning och uppmanar SiS att ordna med ett regnskydd på rastgården.

På grund av personalbrist har det under vissa dagar inte varit möjligt att låta de intagna vistas på LVM-hemmets rastgård. Jag vill erinra om att intagna som vistas på en låst enhet sedan den 1 oktober 2018 har rätt att dagligen vistas utomhus (34 § tredje stycket LVM). Motsvarande bestämmelser har även införts i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (15 b § andra stycket). Jag utgår från att LVM-hemmet nu har vidtagit åtgärder för att kunna tillgodose denna rätt.

Med anledningen av de nya bestämmelserna om daglig utomhusvistelse i LVM och LVU bör SiS även göra en inventering av samtliga institutioners rastgårdar. Detta för att ta reda på vilka ytterligare rastgårdar som behöver förses med regnskydd. Resultatet av inventeringen och besked om vilka åtgärder som SiS har vidtagit eller avser vidta ska återrapporterats senast den 1 juli 2019.

Behandling och sysselsättning

Möjligheterna att ge de intagna på LVM-hem en meningsfull sysselsättning och ett adekvat vårdinnehåll har varit en återkommande fråga vid JO:s inspektioner. Av protokollet framgår att samtliga intagna som mina medarbetare har talat med framförde klagomål över bristen på behandling och sysselsättning. Jag noterar

samtidigt att LVM-hemmet har vidtagit åtgärder för att ge de intagnas vistelse på hemmet ett mer strukturerat innehåll. Vid tidigare Opcat-inspektioner av LVM-hem har framför allt de intagna fört fram synpunkter på att det råder brist på aktiviteter vid hemmen (se exempelvis JO:s dnr 1309-2014, 1722-2017, 1762-2017 och 2515-2017). Jag vill understryka vikten av att de intagna erbjuds en reell och meningsfull sysselsättning för att SiS:s mål om att den intagna ska få möjligheter att påverka sin situation (SiS:s verksamhetsplan 2018 s. 10). Jag kommer att fortsätta följa denna fråga.

Vård i enskildhet och avskiljande

Utgångspunkten vid vården på ett LVM-hem är att en intagen ska ges möjlighet att under dagtid vistas med andra intagna. SiS har möjlighet att i vissa fall begränsa denna rätt, och myndigheten kan hindra en intagen från att träffa andra intagna om det krävs med hänsyn till den intagnes speciella behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga intagnas säkerhet (vård i enskildhet). Vård i enskildhet ska vara anpassad efter den intagnes individuella vårdbehov. En fråga om vård i enskildhet ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju dagar från den senaste prövningen (34 a § LVM).

Vidare har SiS möjlighet att avskilja en intagen. Så får ske om det är särskilt påkallat på grund av att den intagne uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Under avskildheten ska den intagne stå under fortlöpande uppsikt av personalen. Den intagne får inte hållas avskild längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd (34 b § LVM).

Ett beslut av SiS om vård i enskildhet eller avskildhet får överklagas av den intagne till allmän förvaltningsdomstol (44 § första stycket 3 LVM).

Bestämmelserna i 34 a och 34 b §§ LVM trädde i kraft den 1 oktober 2018 och ersatte därmed motsvarande bestämmelser i 34 § andra stycket andra meningen och tredje och fjärde styckena LVM. Den enda sakliga förändringen som de nya paragraferna innebär är att vård i enskildhet numera även kan ges en intagen som vistas på en öppen enhet eller avdelning.

Av protokollet framgår att företrädare för LVM-hemmet Fortunagården uppgett att hemmet för närvarande saknar möjlighet att erbjuda intagna vård i enskildhet. Jag kan dock konstatera att hemmets låsta avdelning är uppdelad i två delar och de intagna som vistas i respektive del hålls skilda från varandra. Det ligger nära till hands att se de båda delarna som två avdelningar. I den mindre intagsdelen placeras intagna som regel under den första tiden på LVM-hemmet och det framgår att denna placering i vissa fall kan pågå under relativt lång tid. Jag noterar vidare att en intagen i samtal med mina medarbetare har uppgett att hon under en viss tid av sin vistelse i intagsdelen var den enda intagna som vistades där. Eftersom en intagen under sådana förhållanden inte ges möjlighet att vistas i gemensamhet med andra intagna, uppvisar situationen likheter med de förhållanden som råder för en intagen som ges vård i enskildhet.

Jag har förståelse för att personalen på LVM-hemmet i vissa situationer gör bedömningen att en intagen vid ankomsten till hemmet p.g.a. drogpåverkan är i ett sådant skick att hon, med hänvisning till exempelvis hennes egen säkerhet, inte kan vistas på den vanliga avdelningen tillsammans med de andra intagna. Om den intagna placeras som ensam intagen i intagsdelen under dessa förutsättningar, är det min uppfattning att det är fråga om vård i enskildhet som måste dokumenteras i ett beslut. Detta för att tillgodose grundläggande rättssäkerhetsintressen som exempelvis den intagnas möjlighet att överklaga tvångsåtgärden. Det är inte acceptabelt att tvångsvården bedrivs i en gråzon där det är svårt att bedöma om LVM-hemmet på ett mer eller mindre formlöst sätt har använt sig av de särskilda befogenheter som det är möjligt att besluta om enligt LVM.

Det framgår vidare av protokollet att det senaste beslutet om avskiljning fattades för drygt två år sedan. I augusti 2018 uppstod dock en larmsituation där personalen förde en våldsam intagen med hjälp av transportgrepp till avskiljningsrummet. Den intagna placerades under en kort tid i rummet tillsammans med personal. Enligt företrädare för LVM-hemmet var inte avsikten att avskilja den intagna och det fattades inte heller något beslut om en sådan tvångsåtgärd. Jag saknar skäl att ifrågasätta företrädarnas uppgifter.

Även om personalen inledningsvis inte avsåg att avskilja den intagna, framgår av dokumentationen att situationen utvecklades på ett sådant sätt att personalen gjorde bedömningen att det var nödvändigt att föra den intagna med tvång från avdelningen. Hon placerades en kortare stund i hemmets avskiljningsrum. Det framgår vidare att den intagna fördes från avdelningen eftersom det fanns en oro för hennes psykiska mående. Det är enligt min mening mycket som talar för att personalen skulle ha hindrat henne från att lämna avskiljningsrummet om hon hade försökt återvända till avdelningen. Av dessa skäl ligger det nära till hands att beskriva den vidtagna åtgärden som en avskiljning, och det även om man tar hänsyn till att avsikten inte var att från början avskilja den intagna och att åtgärden bara pågick under en kort stund (jfr resonemangen i JO 2008/09 s. 305 och särskilt s. 312 och 313). Rent allmänt vill jag framhålla att det även i en sådan situation finns en skyldighet att dokumentera åtgärden i ett beslut om avskildhet.

Händelsen visar att en situation snabbt kan utvecklas på ett sätt som inte personalen har förutsett och som gör att man behöver avskilja en intagen. En snabb händelseutveckling kan även leda till att personalen på mycket kort tid måste bedöma om det finns förutsättningar att exempelvis avskilja en intagen. Det understryker vikten av att personalen har den kompetens som krävs för att kunna avgöra när det är fråga om ett avskiljande och därmed när det finns en skyldighet att fatta beslut om en sådan åtgärd.

Det ovan beskrivna visar vilka svåra gränsdragningar som kan uppstå i förhållande till de särskilda befogenheterna vård i enskildhet och avskiljande. Av den anledningen och eftersom det vid tidigare Opcat-inspektioner har uppmärksam-

mats att det finns svårigheter med att tillämpa dessa bestämmelser (se JO:s protokoll i dnr 2514-2017 och 2515-2017) har jag för avsikt att under nästa år ta upp dessa frågor med SiS centralt.

Anpassning för intagna med funktionsnedsättning

LVM-hemmet har tillgång till ett bostadsrum som används i första hand för intagna med funktionsnedsättning. Det framgår av protokollet att en intagen som var placerad i rummet vid inspektionen gick med hjälp av en rollator och att hon hade behövt en stol när hon duschade. Duschens är dock inte anpassad för ett sådant hjälpmedel. Vidare framgår att den intagna saknade ett trygghetslarm. Mot bakgrund av det redovisade vill jag framhålla att ett LVM-hem ska se till att vården av intagna med en fysisk funktionsnedsättning kan ske på ett säkert och människovärdigt sätt (jfr JO:s protokoll i dnr 2515-2017). Av den anledningen uppmanar jag ledningen för LVM-hemmet att se över utformningen av det aktuella bostadsrummet, tillgången till trygghetslarm m.m.

Liknande brister som uppmärksammats vid LVM-hemmet Fortunagården har även noteras vid en tidigare Opcat-inspektion av LVM-hemmet Lunden. Vid den inspektionen kom det fram att hemmet saknade hjälpmedel för att bl.a. kunna lyfta intagna som var funktionsnedsatta. Behandlingsassistenterna var därför tvungna att lyft den intagne för hand vid t.ex. toalettbesök (se JO:s protokoll i dnr 2515-2017 s. 4). Mot den bakgrunden uppmanar jag SiS att se över vid vilka LVM-hem det är lämpligt att placera personer med fysiska funktionsnedsättningar.

Protokollet föranleder för närvarande inte några andra åtgärder eller uttalanden från min sida.

2018-12-12

Thomas Norling